

Michaelis Yorkas (g. 1939) yra Etnoastronomijos bei etnoastrologijos tyrimų centro (*Sophia Centre for the Study of Cultural Astronomy and Astrology*) koledžo prie Bath Spa universiteto vedantysis dėstytojas, taip pat Šiuolaikinių religijos klausimų archyvo (*Archive for Contemporary Religious Affairs*) direktorius, Kultūros bei švietimo tyrimų akademijos (*Academy for Cultural and Educational Studies*) Londone vicedirektorius, Eurindikos tyrimų centro (*Center for Eurindic Studies*) Amsterdame direktorius. Be šios, kurios skyrius čia išverstas, yra išleides dar tris knygas: „Numos Pompilijaus romėnų švenčių kalendorius“, „Dievai prieš Asurus: indoeuropiečių kulto bei mitologijos interpretacija“ ir „Ryšėjantis tinklas: naujojo amžiaus bei neopagonių judėjimų sociologija“. Mums, be to, gali būti įdomu žinoti ir tai, kad M. Yorko senelis, pavarde Jurkšaitis, į Londoną kadaise emigravo iš Lietuvos, nuo Tauragės.

Pagonybė kaip teologija

Michael YORK

Siekdami susidaryti išsamesnę ir tikslesnę pagonybės sampratą, suprasdami ją ir kaip religiją, ir kaip kultinį elgesį, mes kartu turime suprasti pagonybę kaip tam tikrą idealų teologijos tipą. Tačiau dėl jos ypatingos prigimties, palyginti su kitomis pasaulinėmis religijomis, labiausiai pagonybei tiktų tokie apibrėžimai kaip *poli-* ir *ad hoc*. Plačiausiai pagonybę galėtume apibrėžti kaip „individo ar bendruomenės interaktyvaus bei polimorfiško švento santykio su visa kuo, kas apčiuopiama, juntama ir/arba antjusliška, teigimą“. Toks paaiškinimas pasiūlytas „Gamtinių religijų sąrašė“, siekiant iš dalies atskirti pagonybę nuo gamtinės religijos ir atsakyti į klausimą, ar kuri viena iš jų kitą apima. Apibrėžimas aprėpia ne tik humanizmą bei natūrizmą/natūralizmą (gamtos garbinimą), bet ir tradicinius (poli)teizmus. Taigi šitaip suprantant pagonybę, tasai dvejopas santykis, kokį bet kuris individas ar bendruomenė gali turėti su fiziniu pasauliu, kitais žmonėmis, apskritai sąmoningomis būtybėmis ir/arba su antgamtinėmis, maginėmis tikrovės dimensijomis, – jei tik tas santykis pagoniškas, – turi būti suvokiamas kaip sakralus, šventas ir holistinis. Tuo pat metu nėra jokios vienos formos, prie kurios šis santykis turėtų taikytis. Priešingai: įmanoma daugybė skirtingų formų.

Vienas kritinių priekaištų pateiktam apibrėžimui yra tas, kad jį atitinka daugelis religijų, jau vien dėl minėtos konjunkcijos/disjunkcijos *ir/ar*, kuri leidžia vieniems pagal pageidavimą pasirinkti neantgamtinę, gamtos religiją, o kitiems – įvairius transcendentinius gnosticizmus. Bet užtat šis apibrėžimas apima „senosios mokyklos“ pagonybę: pavyzdžiui, graikų-romėnų klasicizmą, konfucionizmą, šinto bei santeriją.

Kita vertus, kas skiria pagonybę nuo daugelio stambesnių ar smulkesnių pasaulio religijų, tai jo kraštutinis polimorfizmas. Pagonybei negali atstovauti joks vienas kanoanas ar autoritetas. Nors pagonybėje, kaip visumoje, ir gali būti atskirų griežtai apibrėžtų formų, jos visa apimanti difuzija bei įvairovė pranoksta krikščionybės, budizmo ir net hinduizmo įvairovę. Aldousas Huxley'is teigė, kad „krikščionybė, kaip ir hinduizmas ar budizmas, nėra viena religija, bet keletas religijų, pritaikytų skirtingo tipo žmonių poreikiams”,¹ o tai juoba teisinga pagonybei. Priežastis ta, kad pagoniškasis identitetas yra lokaliai apibrėžtas, tiek individų, tiek bendruomenių atžvilgiu. Pagonybė neturi nei centrinės administracijos, nei bažnytinio susirinkimo. Tačiau pagonybė yra polimorfiška ne tik savo apibrėžtumu, bet ir tuo, kaip ji suvokia dievybę. Šventybė ir dvasiškumas savaime gali įgauti skirtingas formas. Šis dievybės daugiaformiškumas gali būti „visaformiškas“, panteistinis, arba paprasčiausiai „įvairiaformiškas“, politeistinis. Tuo pat metu, pagonybės požiūriu, dieviškosios tikrovės heterogeniškumas gali būti suprantamas kaip vienoks ar kitoks monistinis vienis arba būti jame sutelktas. Bet netgi tokia perspektyva dar nebūtinai yra pagoniška. Iš esmės, pagonybė garbina tokią įvairovę, kuri meta iššūkį pačioms žmojiškojo suvokimo bei vaizduotės riboms.

Atvirkščiai, pagonybė mena interaktyvų santykį tarp skirtingų tikrovės polių: pasaulio, žmonijos vienoje pusėje ir antgamtės kitoje. Pagonybė nei nusižemina prieš dievybę, kas būdinga islamui, nei į gamtą žiūri savininkiškai, ką pateisina Pradžios knyga. Nei jos dievybė yra taip nutolusi, kaip antai deistų, neortodoksų krikščionių ar vedantistų, kad visai nebebūtų paveikiama žmogaus. Pagonybės dinamika tokia, kad pasaulį ar gamtą gali pakeisti žmonija, o dievus, kiek jų iš viso esama, – tiek žmonija, tiek jie vienas kitą. Pagonybėje pagrindinės tikrovės pusės, kad ir kaip suvoktos, yra iš esmės tarpusavy priklausomos.

Ši dieviškųjų tikrovių sąveika kaip tik ir atmeta teologinį požiūrį į švenčiausiąjį Vieną, kuris esą reiškiasi daugiu, bet savo raiškų lieka nesutrikdytas ir nepaliestas. Tokia yra teologinė gnosticizmo samprata, požiūris, kuriuo dieviškoji tikrovė regima kaip grynai transcendentiška, o materija – kaip blogis, tai, iš ko reikia ištrūkti.² Gnosticizmas – tai žinojimo (*gnōsis*) kelias, kuriuo eidamas individas atranda „tikrąją realybę“, todėl atsiriboja nuo fizinio pasaulio ir

grįžta prie pirminio Prado, ar tai būtų Plotino Vienis, ar Platono Gėris arba Idėja, ar Šankaračarjos Brahmanas, ar Budos Tuštuma. Gnosticizmo *gnōsis* – tai ypatingas žinojimas, supratimas ar išmintis, ir tai aiškiai ne pagoniška pažiūra, siekianti panaikinti patį mąstymo dualizmą.

Pagonybė sudaro vieną idealų teologijos tipą, gnosticizmas – kitą. Iš esmės skirtumai tarp *bet kurių* religijų remiasi pamatiniu pagonybės–gnosticizmo skyrimu. Kitaip sakant, visos religijos gali būti padalytos į pagoniškas ir gnostines arba, geriausiu atveju, būti suvokiamos kaip abiejų mišinys.³ Sekant Albanese'o religijų padalijimu į tas, kurios į gamtą žiūri kaip į tikrovę, ir tas, kurios gamtą supranta kaip iliuziją, – kaip idealias kategorijas,⁴ – pagonybė teigia materialųjį pasaulį esant tikrą ir vertingą, o gnosticizmas jį mato kaip tai, pro ką reikia prasiskverbti, kaip kažką fiktyvaus, beverčio ar net blogo.

Ironiška tai, kad nors pagonybė ir gnosticizmas iš esmės yra diametriškai priešingi idealūs tipai, savo istorinėmis nominaliomis apraiškomis jie anaipol nėra priešai. Jau vien todėl, kad abu buvo pasmerkti kylančios krikščionių Bažnyčios susirinkimų, pagonybė ir gnosticizmas savaime tapo sąjungininkais. Be to, abu, nors ir skirtingais būdais, pabrėžia būtinybę mokytis bei studijuoti tekstus. Šią fundamentalią abiejų sąjungą šiandien atspindi giminystė ir netgi mišinys tarp daugiau gnostiškai orientuoto Naujojo amžiaus (*New Age*) judėjimo ir neopagoniško Deivės dvasingumo komplekso.⁵ Savo grynesnėmis formomis, artėjančiomis prie idealių tipų statuso, tiek pagonybė, tiek gnosticizmas tradicinės krikščionybės buvo ir tebėra vertinami kaip erezijos ar paklydimai.

Idealijų tipų tikrovėje, žinoma, nėra. Tai idealai, sociologų dažnai naudojami konkretiems santykiams nusakyti. Jie tėra – ir naudojami kaip – standartai, kuriais tyrinėjami konkretūs nukrypimai į vieną ar kitą pusę. Taigi kaip idealūs tipai, arba bendros kategorijos, pagonybė ir gnosticizmas sudaro binarinę sistemą, kurios atžvilgiu galima įvertinti bei klasifikuoti tikras pasaulio religijas.

Pagal kategoriją gnostiškas, skiriant nuo istorinių ar nominalių jo apraiškų, būtų oficialusis hinduizmas su jo vedantiškąja bei brahmaniškąja teologijomis. Nors dažnai apibūdinamas kaip monistinis, spekuliatyvusis hinduizmas įveda dualizmą tarp Brahmano (*brahman*) ir majos (*māyā*), tarp absoliuto ir iliuzijos, tarp esmiškosios tikrovės ir patiriamų reiškinų. Jo metafizika gali būti įvairi, kaip kad jo mitologinis korpusas bei religiniai tekstai, tačiau savo praktinėmis išvadomis jis prilygsta manichėjizmui, pabrėžiančiam būtinybę asketinėmis praktikomis išvaduoti dvasią iš materijos gniaužtų.⁶ Manichėjizmas savo ruožtu yra katarų – grupės viduramžių krikščioniškų sektų, irgi pabrėžusių dualistinę teologiją bei asketines praktikas, – pirmtakas.

Manichėjų bei katarų *gnōsis* šiaip jau artimas budizmo išminties tradicijai. Kaip daugiau ar mažiau „protestantiška“ hinduizmo reforma, budizmas seka labai panašia, jei ne tokia pat metafizika. Nors, pavyzdžiui, theravados budizmas fizinį pasaulį laiko realiu, ne *māyā*, bet jo siekis išsi-

vaduoti iš pergimimų iš esmės reiškia tą patį. Jo požiūris į materiją iš esmės yra toks pat kaip manichėjų bei katarų. Tačiau kitais atžvilgiais theravados budizmas veikiau primena ateistinį materializmą. Nors dievų buvimą jis pripažįsta, bet neteikia jiems jokios vertės. Šia prasme jis taip pat primena epikūrizmą,⁸ nors pastarasis dar yra pagoniškas, o theravada savo siekais ir tikslais – gnostiška. Ir mahajanos budizmas, nors savo ritualinėmis praktikomis, idealistine metafizika bei dievybių panteonu atrodo toks skirtingas, siekia tos pat nirvanos, kad ir atidėtos, prieš tai tampant bodhisatva.

Religijų kategorizavimas kaip gnostinių ir pagoniškų apsunksa pagoniškosioms priskiriant pitagorizmą, platonizmą, neoplatonizmą, kabalizmą ir netgi teosofiją. Pagal mano siūlomą teologinę klasifikaciją, visos jos yra gnostinės. Visos jos postuluoja aukščiausiąjį Pradą, kuris tuo pat metu yra aukščiausias tikslas. Jos teigia tikrąjį Omega, kurį tapatina su Alfa. Evoliucija, ar progresas, nėra atviri, bet vyksta ratu ir grįžta ten, iš kur prasidėjo. Šioje dvasinėje perspektyvoje neretai įvedama reinkarnacijos samprata, ir gimimų–mirčių–pergimimų ratas visuomet yra tai, iš ko reikia ištrūkti, iš ko reikia išsivaduoti. Pergimimas yra ne kosminio *joie de vivre* [džiaugsmo gyventi] išdava, o *Weltschmerz* [pasaulio kančios] priežastis.

Šioje atodairoje mes irgi turime skirti nominalią ir grynąją pagonybę. Kitaip sakant, turime išmolti skirti tokią dvasingumą, kuris tėra pagoniškas vien pavadinimu ar bent jau plačiausia prasme, nuo tokio, kuris yra pagoniškas iš esmės, iš tikrųjų. Atidi dekonstrukcija įgalina mus iškelti aikštėn bet kurios teologinės orientacijos kryptį bei tikslus ir kur ji patalpina žemiškąją būtį visuotiniame kosmoso vaizdinyje. Kai kuriais atvejais, kaip kad platonizmo, orfizmo ar teosofijos, iš karto tampa aišku, kad nors nominaliai pagoniškos, šios religijos yra transcendentiškos, gnostinės. Vadinasi, politeizmas, nors visuotinai laikomas pagonybės bruožu, kaip jos požymis yra nei būtinas, nei pakankamas. Apulėjaus Isidės misterijų, Mitros misterijų ar Didžiosios Motinos misterijų panteoniška dievybės samprata visai netrukdo šiems tikėjimams įgauti gnostinę orientaciją. Panašiai naujųjų laikų Jėzaus Kristaus Bažnyčia, nepaisant jos šventųjų politeizmo ir kūniškos „dangiškojo Tėvo“ prigimties, nėra pagoniška. O stoikų ir epikūričių monistinės atmainos, gardneriškosios bei aleksandriškosios vikos dvidievystė, daniškios vikos monizmas, jei ne monoteizmas, kita vertus, netrukdo šių religijų laikyti pagoniškomis.

Gnosticizmo ir pagonybės kategorijos tampa dar sudėtingesnės kalbant apie abraomiškąsias religijas ar zoroastrizmą. Mazdeizmas, šiandien teisliškės tarp Indijos parsų bei Irano zoroastričių, – tai palaikas kitados klestinčios religijos, Zarathuštros įsteigtos Persijoje, kaip manoma, VI a. pr. Kr.⁹ Nepaisant jo politeizmo bei kosminės dichotomijos, skirtingai nuo dvasios–materijos dualizmo, anaipol ne jo puritoniška etika, bet teologinė inversija zoroastrizmą daro nepagonišku (nes panašias pažiūras apie ritualinį susitepiamą aptinkame ir šinto). Senosios persų pagonybės reforma,

atlikta Zarathuštros, dievus (*daeva*, senovės indų *deva*) pavertė velniais, o antidievus (*ahura*, senovės indų *asura*) pakėlė į pačią garbinamo šventumo viršūnę.¹⁰ Nors griežta prasme zoroastrizmas negali būti priskirtas gnosticizmui, pirminės indoeuropietiškos perspektyvos, iš kurios išsirutuliojo, požiūriu jis yra „pagoniškas nukrypimas“. Bet kai pagonybė tampa tam tikru mastu iškreipta, ji liaujasi buvusi pagonybe ir gali būti laikoma gnosticizmo atmaina.

Judaizmo, krikščionybės ir islamo vietą tarp gnosticizmo ar pagonybės irgi sunku tiksliai nustatyti. Tam tikra prasme, kiekviena iš jų yra savotiškas abiejų idealių tipų hibridas. Dviprasmybė kyla dėl sutvetojo pasaulio padėties. Fizinis pasaulis čia suprantamas kaip Dievo (Jahvės, Alacho) dovana ir, kaip toks, jis turi būti vertinamas, ne atmetamas.¹¹ Biblinis priesakas pasaulį užvaldyti ir pajungti sau savaime dar nedaro tokios nuostatos nepagoniška. Antipagoniškomis visos trys religijos tampa tuo, kad radikalčiai atmeta politeizmą ar bet kokią henoteizmą, neparemtą Raštu. Jų transcendentinės dievybės samprata, nepaisant ankstyvosios izraelitų religijos fizinio pobūdžio bei kai kurių pusiau materialų Alacho bruožų, iš esmės yra visiškai gnostiška. Iš tikrųjų, iki galo dekonstruota abraomiškoji teologinė pozicija nedvejotinai veda prie gnostinės Dievo sampratos, nepaisant asmeniškios ar suasmenintos jo prigimties. Atidžiau pažvelgus, krikščionybės atsiribojimas nuo gnosticizmo ir jo atmetimas pasirodo ne taip teologinės skirtybės išraiška, kaip politinė manipuliacija siekiant užsitikrinti ilgalaikę valdžios paramą. Trumpai tariant, krikščionybės antignostinė nuostata yra veikiau politinė nei teologinė.

Taigi siekdami suprasti pagonybę mes turime ją suvokti ne tik kaip tam tikrą religiją bei atitinkamą kultinį elgesį, bet ir kaip teologiją ar teologinę kategoriją. Pagonybės apibrėžimas, kuriuo pradėjome, buvo skirtas tiek nominaliosios, tiek grynosios pagonybės sekėjams. Tačiau norėdami aprašyti pagonybę visais religijos, elgesio bei teologijos atžvilgiais nominaliąją pagonybę turėtume atmeti. Kitaip sakant, iš apibrėžimo turėtume pašalinti tą *ir/arba* konjunkciją/disjunkciją, kad jis skambėtų taip: „Pagonybė – tai individo ar bendruomenės interaktyvaus bei polimorfiško švento santykio su visa kuo, kas apčiuopiama, juntama ir antjusliška, teigimas“. Šitaip pertarus, pagonybė suprantama kaip pasisakanti už ryšį tarp fizinės ir antgamtinės tikrovių, taip pat už žmogiškąją (o gal ir kitokią) sąmonę. Antgamtę ji gali laikyti prieinama tik per metaforą (religinį įvaizdį ar simbolį) arba laikyti ją pasireiškiant ir tampant prieinama per stebuklus. Tačiau kartu su jos antgamtiškumu ar polinkiu į antjusliškumą pagonybės humanizmas ir natūrizmas/natūralizmas sveria vienodai. Kitaip sakant, net jei pagonybėje ar atskiroje jos atšakoje tai, kas ypatinga ir nepaprasta, iškeliami virš visumos, arba teizmas ar net politeizmas virš panteizmo, vis tiek dievybė ir šventumas bus aptinkami visur. Taigi pagonybė leidžia dievybei pasireikšti materialiam pasaulyje ir per jį, kad ir kas ji būtų kita. Tačiau pagonybė vengia nustatyti kokią nors ontologinę hierarchiją tarp laikino ir amžino, tarp fizinio ir dvasiško ar tarp šio ir ano

pasaulių. Pagonybėje visi būties, o gal ir nebūties, atžvilgiai sueina į dinamišką partnerystę, arba dalyvauja bendrame pokalbyje kaip lygūs su lygiais.

Šalia įprastų nesusipratimų, laikančių pagonybę tai velnio garbinimu, tai bedieviu ateizmu, vadinasi, esama ir gali-mybės ją laikyti religija, verta savito teologinio supratimo. Vis dėlto šis dvasinis pasirinkimas sukelia tam tikrų trikdančių asociacijų, kurių neišvengia lengva ranka nepaisyti, o į kurias, kalbant apie pagonišką orientaciją, reikia visuomet atsižvelgti. Jei tai, kas mano aprašyta, gali būti laikoma esmine pagonybės prigimtimi, tai ji tikrai nėra nei ateizmas, nei satanizmas, kaip kad istoriškai buvo tapę įprasta ją aiškinti. Vis dėlto pagonybės trajektorijoje išties būta bendrų taškų su politiniu tautos ar rasės aukštiniu, dėl ko nūdien daug kam ji atrodo žengusi koja kojon su fašizmu. Fašizmas, būdamas įsitikinęs savo neabejotinu teisumu, siekia centralizuotos autokratijos, socialinės bei ekonominės subordinacijos, o savo blogiausiais kraštutinumais – tiesiog nežmoniškai represuoti ir išvis pašalinti priešingai ar tik skirtingai mąstančiuosius. Iš esmės fašizmas gali būti suprantamas kaip ypatingas fundamentalizmas. Kaip bet kokia kita religija, pagonybė irgi gali įgauti fundamentalistinę orientaciją.

Peteris Bergeris apibrėžia fundamentalizmą kaip „visa apimančią tikėjimo sistemą, palaikomą užkietėjusio įsitikinimo savo teisumu ir savo moraline teise primesti jį visiems kitiems“.¹² J. Caputo fundamentalizmą laiko savotišku sumaišymu – asmeninės nuomonės sumaišymu su Dievo valia.¹³ Tačiau, kaip pažymi Bergeris, kad ir kokia jo teologinė nuostata, fundamentalizmas visuomet yra religinės laisvės priešas, ir, Bergerio žodžiais, kai fundamentalistai, „kad ir kokios religijos, paima politinę valdžią, religinė laisvė baigiasi“.¹⁴

Atskirais atvejais fašistinė pagonybė, ar pagoniškas fašizmas, buvo tapę tikrove. Antai vokiečių *Völkstumsbewegung* diegė „arijišką“ požiūrį į eugeniką bei rasinį grynumą. Buvo minimi ir „pagoniški“ teutonų dievai. Kai kurios iš tų idėjų bei praktikų išliko ir šiuolaikiniuose odinistų bei „tikrųjų asų“ (*Asatru*) judėjimuose. Tačiau šie pavyzdžiai tesudaro niekingą, nereikšmingą mažumą viso nūdienos Vakarų pagonių judėjimo Šiaurės Amerikoje, Šiaurės Europoje bei Okeanijoje mastu. Iš tikrųjų šiuolaikinė pagonybė priklauso veikiau kairiesiems centristams nei dešiniojo sparno konservatoriams.

Pagonybė ištverė ilgalaikį jos asocijavimą su fašistinėmis tendencijomis. Į tai negalima numoti ranka, juoba kad kai kuriais atvejais šie kaltinimai dešiniojo sparno pagonybei yra pagrįsti. Antai Kenas Wilberis pliekia senovės pagoniškas imperijas buvus diktatoriškomis vergovės mašinomis.¹⁵ Mums artimesniais laikais pagonybė tai šen, tai ten vis nepastebimai ima tapatintis su nacionalizmu. XIX a. pabaigoje *völkish* [liaudiškos] idėjos iškyla Brolių Grimmų monumentalios studijos „Teutonų mitologija“ bei Richardo Wagnerio operų pagrindu. Vokiečių nacionalizmo dvasią itin paveikė Guido von Listo ir Jörgo Lanzo von Liebenfelso – rašytojų, suformulavusių „arijosofizmą“, t.y. „arijų išminties“, sąvoką – darbai.

Populiarusis *Völkstumsbewegung*, arba „liaudies judėjimas“, apėmė tiek Tėvynę, tiek ir pangermanišką išskirtinumą šlovinius idėjas. Rasizmas bei antisemitizmas buvo kaip tik šio germaniškojo liaudies judėjimo – ypač tos jo formos, kurią Listas pavadino „armanizmu“, – padariniai.¹⁶

Ir šiuolaikiniai odinistų bei *Asatru* judėjimai vieną kitą sykį yra pareiškę neperkalbamą įsitikinimą būtinybe išsaugoti šiaurės tautų rasinį grynumą, pavyzdžiui, pasmerkdami mišrias santuokas bei kreolizaciją.¹⁷ Vis dėlto, nors kai kurioms grupėms ir būdingos, tokios fašistinės doktrinos yra atmetamos kitų, atstovaujančių tai pat šiaurės pagoniškajai tradicijai, nė nekalbant apie šiuolaikinę Vakarų pagonybę apskritai. Nors veikia idiosinkratiškos nei tipiškos, šios dešiniojo sparno pagonių grupės lieka natūraliomis pagonybės polinkio į lokalumą šovinistinėmis apraiškomis, ypač kai tautinis identitetas suvokiamas kaip rasinis ir siejamas su tradiciniu ar net „pratradiciniu“ gyvenimo būdu, kuriam esą iškilusi grėsmė.

Šiaip ar taip, svarbu suvokti, kad fašistinio konservatizmo bei gentinės eugenikos ataugą gali duoti bet kokia religinė orientacija. Antai hinduizmas, šiaip jau pasižymintis tolerancija, pastaraisiais laikais pagimdė ekstremistinius judėjimus Višna Hindu Parišad bei Bharatija Džanata Parišad. Romos Katalikų Bažnyčios suokalbis su fašistiniu diktatoriumi Benito Mussoliniu bei Rytų Europos antikomunistinėmis grupuotėmis irgi atskleidžia konservatyvų polinkį į dešinius kraštutinumus. Slobodaną Miloševićių rėmusi serbų ortodoksų Bažnyčia, iš krikščioniškojo fundamentalizmo kilę tapatybės bei antikultūrinis judėjimai, Talibanas Afganistane, Lakotos protestai Jungtinėse Valstijose – tai vis pavyzdžiai, liudijantys, jog karingus polinkius, susiklosčius tam palankioms aplinkybėms, gali pademonstruoti bet kuri religija.

Taip pat svarbu suvokti, kad vokiškoji *Völkstumsbewegung* daugiau perėmė iš teosofijos nei iš tikrosios pagonybės liekanų. O armanizmui, nekalbant apie teosofines jo šaknis, didžiausią poveikį yra padaręs krikščioniškasis vokiečių paveldas. Atidi dekonstrukcija bei analizė iš tikrųjų čia teranda labai mažai, jei išvis randa, prigimto vokiškojo dvasingumo, t.y. neiškreiptos tradicinės pagonybės. Kraštutinis fašizmas, kokį mums daugeliu savo idėjų bei darbų demonstruoja teosofijos atvaša Alise Bailey, galiausiai verčia manyti, kad šitoks proto nelankstumas ir netolerancija apskritai yra ne mažiau, o gal net veikia būdingi gnostinei nei pagoniškai minčiai. Šiaip ar taip, bet kuriuo, tiek pagonybės, tiek gnosticizmo, atveju pamatinė archetipinė nuostata bei perimtas sąmoninis polinkis atitinkamam elgesiui veikia sietini su kultūrinio bei kalbiniu rezonansu nei su genetiniu paveldu ir biologiniu nulemtumu. Apibendrinamas jo laikų visuotinį pagoniškąjį konsensusą oratorius Isokratas, kalbėdamas apie Atėnus, išreiškė neeugeniškąją pagonybės raidos kryptį savo „Panegirike“: „Taigi mūsų miestas taip daug davė kitoms tautoms protu ir kalba, kad jo mokiniai savo ruožtu apšvietė kitus, ir helėnų vardas dabar jau žymi ne giminę, o dvasią, taip kad helėnais vadinami ne tie, kurie su mumis vienos kilmės, o tie, kas perėmė mūsų išsilavinimą“.

Toks minties išsivadavimas iš kaustančios provincialios pasaulėjautos ir yra tikrasis vaisius, kurį brandina pagoniškoji teologinė nuostata, sakralizuojanti pasaulį, kosmosą, žmoniją ir antjusliškąsias vaizduotės erdves.

Aš pats, tyrinėdamas religiją kaip religiją, kuo toliau, tuo labiau įsitikinu, jog greta kad ir kokių kitų tikslų, kuriems ja gali būti pasinaudota, – visuomenės integravimas, socialinės hierarchijos pagrindimas, politinė įtaka, – psichologiniu požiūriu, religija atveria vartus į išsivadavimą iš empirikos kalėjimo, taip sakant. Religijos atveria mums kažką daugiau nei tik čia ir dabar, kažką daugiau nei mes suvokiame vien savo jutimais, netgi tuo atveju, kai pagrindinis religinės praktikos uždavinys yra visiškas sąmoningumas čia ir dabar. Religija išveda mus už grynai mechaniško priežasčių–padarinių pasaulio; kitaip sakant, religija nubrėžia kryptį.

Suvokti pagonybę kaip religiją su savitu teologiniu pamatu – tai dalis platesnio pripažinimo, kad religija *per se* yra tam tikra žiūra ir atitinkamas elgimasis. Bet kokia religija suteikia mums operacinį rėmą, pro kurį mes interpretuojame pasaulį ir todėl atitinkamai jį regime bei elgiamės jame. Religija suteikia hermeneutinę struktūrą, kuri ir lemia tai, kaip mes dalykus matome ir, galiausiai, ką su jais darome. Daugeliu atveju, jei ne visais, tai ir „žmogaus pastanga simbolizuoti ant-žmogiškumą, *kitą*“.¹⁸

Skirtingų didžiųjų, mažųjų, senųjų ir naujųjų pasaulio religijų panorama – tai įvairiausių pasaulėžiūrų, suteikiančių jų šalininkams vienokį ar kitokį *raison d'être*, kaleidoskopas. Bet koks šio tankaus religijų audinio tyrinėjimas mus nuolat suduria su su skirtingomis perspektyvomis, skirtingais reikšmės nustatymo būdais, pagaliau skirtingais siekais bei tikslais. Kai mūsų pasaulis tampa vis homogeniškesnis dėl globalizacijos ir visų kitų veiksmų, kurie palenkia mus vienodumo logikai,¹⁹ tuo pat metu mūsų elektronikos amžiaus transnacionalinės komunikacijos sistemos leidžia mums akivaizdžiau susidurti su skirtumais. Kaip visuma, mūsų pasaulis išties darosi vis labiau kosmopolitiškas, užtat jame vis labiau įsitvirtina pliuralizmas kaip kultūrinių bei religinių skirtumų šventė. Vis dėlto naujovių ir nukrypimo nuo nustatytų normų bei vyraujančių modelių mastas, kurį mes galime toleruoti, yra ribotas, bent jau regioniniuose ir vietiniuose reikaluose. Vokietija pastaruoju metu savaip priešinasi scientologijai, kai ji jau išstumtama Jungtinėse Valstijose, Kanadoje, Jungtinėje Karalystėje ir Australijoje. Prancūzijos Nacionalinė asamblėja padarė išsamų „Parlamento pranešimą apie sektas bei naująsias religijas“, kuriame iš esmės bet koks religinis nonkonformizmas yra automatiškai įtariamas ir ribojamas valstybinėmis sankcijomis imtinai iki likvidavimo. O garsioji dovidėnų (*Branch Davidian*) apsiaustis Vake, Teksaso valstijoje, tik juolab paakina mus, kokio likimo gali susilaukti nonkonformizmas nesupratimo ar iškreipto supratimo atmosferoje.²⁰

Norint susidaryti pilną religijų vaizdą, dera žinoti, kad didžiama pasaulio gyventojų priklauso vienai kuriai iš keturių plačių religinių šakų: abraomiškajai, dharmiškajai,

sekuliariajai ir pagoniškajai.²¹ Pagonybė, kaip ir abraomiškosios religijos, savo kilme iš esmės yra ar bent atrodo gentinės. Kita vertus, kaip kad sekuliarinė bei dharmiškoji – ypač budistinė – orientacijos, pagonybė daugelį patraukia ne grasinimais, o neprievartiniu būdu.

Kalbant apie „gentiškumą“, niekas nėra savo branduoliu ydinga tol, kol gali prisitaikyti prie konteksto ir gausenio būrio žmonių. Tačiau jei kokia nors religinė žiūra nebesugeba prisitaikyti prie situacijos, ji turėtų rimtai peržiūrėti savo pagrindus. Dėl globalizacijos sparčiai mažėjančiame pasaulyje visos tautos privalo išmokti gyventi šalia kitų ir išdrįsti su jomis laisvai bendrauti ir bendradarbiauti. Corringtono žodžiais, mūsų pasaulį galima apibūdinti kaip „organiskai atsinaujinantį prigimtinės teisės... postpatriarchalinį amžių“.²² Religinė – visų religijų – laisvė yra pamatas žmonėms dirbti ir gyventi kartu konstruktyviai. Kaip kad iškalbingai pasakė Bergeris, „slaptasis religinio liberalizmo tikslas – apginti šiame pasaulyje galimybę juoktis“.²³ Mes neprivalome nei mėgti, nei pritarti tam, kaip kiti daro tai, ką daro, bet privalome rasti sau tokį *modus vivendi*, kuriame bent jau paliktume kitiems erdvės.

Pavyzdžiui, ateistai turi teisę neigti antgamtiškumą, nors jie iki šiol ir nesugebėjo įrodyti, kad antgamtiškumo *neesti*, kaip kad kitų tradicijų sekėjai dar nesugebėjo įrodyti, kad jis *esti*. Taigi ateizmas irgi tėra tikėjimo nuostata. Ne mažiau nei bet kuriai kitai, jai turi būti suteikiama teisė veikti tol, kol ji nepradeda riboti, kelti grėsmę, persekioti bei griebtis smurto prieš tuos, kurie laikosi kitokių pažiūrų. Ateistiniame pasaulėvaizdyje antgamtiškumui paprasčiausiai nėra vietos. Mes visi priešinamės tironiškomis sistemoms – valdininkijai, korporacijoms, klikoms, politinėms grupuotėms, siekiančioms primesti savo požiūrį kitiems. Šiuo atžvilgiu pagonybė sutinka su kitomis religijomis dėl to, kad žmonės gali būti lavinami ir indoktrinuojami pagal kurią nors atskirą hermeneutinę sistemą, tačiau visos tokios sistemos privalo savo gretas papildyti tik pasiūlos, o ne prievartos būdu. Nepaisant nuolatinių ir nesiliaujančių pažeidimų, vis dėlto ant ekologinės, ekonominės bei politinės bedugnės krašto mūsų pasaulis išsilaiko tik todėl, kad sugeba pranokti pasenusį gentiškumą, iki šiol skatinantį išpuolius prieš kitus, kaip kad matome Izraelyje bei Palestinoje, Šiaurės Airijoje, Šri Lankoje ir Balkanuose.

Britų gardneriečio Zachary'o Coxo žodžiais, pagonys prisideda prie visų krikščionių, musulmonų, budistų, hindų bei kitų, kurie, kaip „geros valios žmonės“, stoja prieš bet kokius „fašistus ir fundamentalistus, atmetančius multirasinę, multikultūrinę visumą“.²⁴ Šiame pasauliniame poliloge pagonių pozicija aiškesnė ir apibrėžtesnė. Corringtonas tai aiškina tuo, kad „į neaprepiamus tolius nuvilnijančiose šventosios gamtos klostėse, gamtos tarpekliuose, nesutramdomoje gamtos prigimtyje, pačioje gamtos dvasioje visi dievai ir deivės, kad ir kokie amžini ir galingi, visuomet galų gale lieka apgaubti bedugnės gamtos paslapties“.²⁵ Vadinkime šią paslaptį kaip tinkami, galime sutikti arba nesutikti su „Feuerbacho požiūriu į religiją kaip žmogiškąją projekci-

ją“, vis tiek „teologiniam etnocentrizmui daugiau nebegali būti jokio pateisinimo“.²⁶

Nors aš tebesu įsitikinęs pagonybę esant religija (aukščiau mano apibrėžta prasme), pastaruoju metu man atrodo, jog tai ne tiek atskira religija kaip tokia, kiek pats vidinis dialogas tarp skirtingų, nors susijusių, religinių struktūrų, taip pat dialogas jų pačių viduje – viena vertus, teigiant organiską šaknis, glūdinčias žiloje praeityje, o kita vertus, žengiant koja kojon su šiuolaikiniu augimo, pokyčių bei atradimų avangardu. Pats jos lankstumas bei sugebėjimas prisitaikyti leidžia jai jaustis kaip namie tiek civilizacijos beveik nepaliestoje gamtoje, tiek kaimo bendruomenėje, tiek kosmopolitiškame didmiestyje, pagaliau ir sparčiai plintančioje kibererdvėje, ir neaprepiamose kosminės vaizduotės erdvėse. Pagonybė – tai, pirmiausia, teigiantis dialogas, išaugęs iš pat gamtos ritmo bei ciklų ir juos atspindintis. Ji siekia ne ištrūkti iš didžiojo gamtos rato ar išvis jį sunaikinti, bet dirbti jame ir jį švęsti.

Jei esama kokios vienos sąvokos ar veiksmo, talpinančio savyje pagoniškosios orientacijos esmę bei pagoniškąjį identitetą, tai – šventimas. Paminėję Rytų nuostata yra išsivadavimas, krikščionybės – pasirengimas išganymui, o pagoniškasis šventimas reiškia šventišką džiaugsmą, apimančią ir tarnystę, nes tarnystė – tai irgi žmogiškumo, pasaulio ir dieviškumo teigimas. Žmoniją, gamtą ir visokį antgamtiškumą, koks tik galėtų būti ar nebūti, pagonybė regi kaip iš esmės dievišką. Kaip tik ši visa persmelkiančio dieviškumo ar bent jo galimybės išvalga ir sieja tarpusavyje įvairiausias individualias pagoniškojo religingumo apraiškas. Vietoj išigalėjusio, nors tolydžio krioštančio nusistatymo abejoti bei neigti pagonybę kaip religiją, aš sakau, kad pagonybė – tai „šakninė religija“. Galėtume ją net pavadinti „dvasiniu radikalizmu“.²⁷ Istoriskai visos kitos religijos tėra šios šakninės religijos atžalos arba/ir nusišakojimai nuo jos. Aš netgi drįstu teigti, kad jei mes išvis norime perprasti kokią nors religiją, pirmiausia turime perprasti pagonybę – kaip šaknį, iš kurios auga visų religijų medis. Tuo pat metu ši šaknies religija, šis dvasinis radikalizmas šiuolaikinėje visuomenėje bei nūdienos istorinėmis aplinkybėmis reiškia radikalų užmojų perprasti dvasingumą – kartu ir pirmykštėmis, ir pačiomis moderniausiomis jo dimensijomis.

O kadangi jau pagonybė yra religijų šaknis, tai ji, vadinas, susiduria su ankstyviausiais, tiesioginiais, mažiausiai apdorotais šventybės patyrimais. Būtent į patyrimo lygmenį pagonybė, tiek savo prigimtinėmis, tiek šiuolaikinėmis formomis, ir telkiasi. Bet šventybės sąvoka kelia ne tik teologinius bei filosofinius klausimus – ji mena ir etiką. Tikroji šventybės dorovinė šerdis pagonims yra tai, ką geriausiai išreiškia sąvokos garbė, pasitikėjimas ir draugiškumas. Nors šių tikslų siekia visos religijos, pačios šios sąvokos užgimė ankstyviausiais žmonijos laikais, kai visi dar buvo pagonys. Kad ir kuo dar jos būtų virtusios, garbė, pasitikėjimas ir draugiškumas yra pagoniškos vertybės, ir jos mums atskleidžia, kad pačiu savo sutelktumu į šventybę pagonybė saivaime, „pagal nutylėjimą“, reiškia būtent etinį religingumą.

Individualių pagonybių įvairovė leidžia sekėjams prieiti prie šventybės iš kuo įvairiausių pusių, ir šiandien pagonybė, ši pirmą kartą etinio sąmoningumo globėja, – ir kaip teologinis nusistatymas, ir kaip religinė praktika – yra dvasiškai pasirėngusi angažuotis ne tik Motinai Žemei, bet ir visiems jos vaikams, nepriklausomai nuo jų skirtingų ar net priešingų dvasinių polinkių. Kada nors pagonybės gal angažuosis visai kosminei gamtai su visomis jos gyvybės bei sąmonės formomis, tačiau kol kas mūsų rūpestis – mūsų šventoji planeta ir jos gyventojai, tarp kurių – ir žmogus. Kuo toliau, tuo darosi aiškiau, jog etiško santykio stygius šiuolaikiniame pasaulyje kyla iš tam tikro pamatinio atotrūkio tarp žmogaus ir tiesioginio, neįsistatytą, netarpininkaujamo šventybės patyrimo. Mano giliausia viltis – kad iš naujo pažindami savo pagonišką šaknį ir kultūrą, kultivavimą bei kultūrą, sugrįždami prie savo šaknų bei ištakų, mes gal ilgainiui atgausime ir netarpišką šventybės patyrimą – kaip pagrindą lygiateisei, visuotinei ir žmogiškai pasaulio visuomenei, savo kojomis tvirtai stovinčiai ant žemės, o galvą išdidžiai, bet kartu su atjauta iškėlusiai į padanges.

Versta iš: York M. Pagan Theology: Paganism as a World Religion. - New York and London: New York University Press, 2003. - P. 157–168 (III sk.).

Iš anglų kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS

NUORODOS:

- Huxley, Aldous. Ends and Means. - London: Chatto & Windus, 1937. - P. 227.
- Pagrindinius gnostinius tekstus žr.: Grant, Robert McQueen. Gnosticism: A Source Book of Heretical Writings from the Early Christian Period. - New York: AMS Press, 1978; Layton, Bentley. The Gnostic Scriptures. - Garden City, New York: Doubleday, 1987. Apie patį gnosticizmą žr. R. Grant'o įvadą (p. 13–19), taip pat: Bloom, Harold. Omens of Millennium: The Gnosis of Angels, Dreams, and Resurrection. - New York: Putnam, 1996; Smart, Ninian. The World's Religions: Old Traditions and Modern Transformations. - Cambridge University Press, 1989. - P. 240; An Encyclopedia of Religion / Ed. Vergilius Ferm. - New York: Philosophical Library, 1945. - P. 300 t.
- Apie trečiąją religijos tipą, kurią, pasitelkęs racionalizmo pavyzdį, pavadinau „astraliniu“ (*astral*), žr. mano straipsnį „NSO religija ir gamta“ rengiamoje enciklopedijoje *Encyclopedia of Religion and Nature*. Kaip ir pagonybė, „astralizmas“ pripažįsta tikrove esant apčiuopiamą fizinį pasaulį, tačiau išvis neigia bet kokią antgamtinę realybę. Pagal „astralinę“ sampratą, antgamtinės esybės – tai tiesiog nežemiškos kilmės būtybės. Tačiau į pagonybę ir gnosticizmą galima žiūrėti kaip į priešingus idealius tipus, o „astralizmui“ priešingas būtų „inferralizmas“, kai individas visiškai užsisklendžia savo vidinėje tikrovėje. Pastarasis reikštų tiesiog psichozę, o ne bendrą su kitais religingumo formą.
- Albanese, Catherine. Nature Religion in America from the Algonkian Indians to the New Age. - University of Chicago Press, 1990. Žr. taip pat: York, Michael. New Age and the Late Twentieth Century / Journal of Contemporary Religion. - 1997, 12 (October), p. 284.
- Apie šiuolaikinės Vakarų pagonybės ir Naujojo Amžiaus kontrastus, panašumus bei sutapimus žr. ten pat, p. 285–288; taip pat: York, Michael. The Emerging Network: A Sociology of the New Age and Neo-Pagan Movements. - Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 1995. - P. 45–177.
- Smart, Ninian. The World's Religions: Old Traditions and Modern Transformations. - Cambridge: Cambridge University Press, 1989. - P. 214, 222–224; An Encyclopedia of Religion / Ed. Vergilius Ferm. - P. 465–467.
- Apie katarus žr.: An Encyclopedia of Religion / Ed. Vergilius Ferm. - P. 129; Smart, Ninian. The World's Religions: Old Traditions and Modern Transformations. - P. 271. Puikų viešą jų demaskavimą žr.: O'Shea, Stephen. The Perfect Heresy: The Revolutionary Life and Death of the Medieval Cathars. - New York: Walker, 2000.
- Stark, Rodney. Atheism, Faith, and the Social Scientific Study of Religion // Journal of Contemporary Religion. - 1999, 14 (January), p. 52.
- The World's Religions / Eds. Stewart Sutherland, Leslie Holden, Peter Clarke, and Friedhelm Hardy. - London: Routledge, 1988. - P. 552–568; A Handbook of Living Religions / Ed. John R. Hinnells. - Harmondsworth: Viking, 1984. - P. 171–190.
- York, Michael. The Divine versus the Asurian: An Interpretation of Indo-European Cult and Myth. - Bethesda, MD: International Scholars Publications, 1995. - P. 64–184.
- Žr. Smart, Ninian. Min. veik. - P. 242, kur pagrindžiamas krikščionybės „pozityvus požiūris į pasaulį“.
- Berger, Peter L. A Rumor of Angels: Modern Society and the Rediscovery of the Supernatural. - New York: Doubleday, 1990. - P. 175.
- Caputo, John D. On Religion. - London: Routledge, 2001. - P. 94.
- Barrett, David V. Sects, „Cults“ and Alternative Religions: A World Survey and Sourcebook. - London: Blandford, 1996. - P. 285. Daugiau apie fundamentalizmo istoriją žr.: Abingdon Dictionary of Living Religions / Ed. Keith Crim. - Nashville, TN: Abingdon, 1981. - P. 268; An Encyclopedia of Religion / Ed. Vergilius Ferm. - P. 291.
- Wither, Ken. A Brief History of Everything. - Boston: Shambhala, 1996. - P. 321.
- Žr.: Ardivisnon, Stefan. Aryan Mythology As Science and Ideology // Journal of the American Academy of Religion. - 1999, 67 (June), p. 327–54.
- Žr. kad ir: York, Michael. The Emerging Network: A Sociology of the New Age and Neo-Pagan Movements. - P. 124.
- Berger, Peter L. Min. veik. - P. 119.
- Martin, Bill. Matrix and Line: Derrida and the Possibilities of Postmodern Social Theory. - Albany: State University of New York Press, 1992. - P. 53, 59.
- Žr., pavyzdžiui: Lewis, James R. From the Ashes: Making Sense of Waco. - Lanham, MD: Rowan & Littlefield, 1994. [1993 metais dovidėnų stovykla buvo dukart puolama Kovos prieš alkoholį, tabaką bei šaunamuosius ginklus departamento (*Bureau of Alcohol, Tobacco, Firearms and Explosives*) pajėgų ir antruoju kartu žiauriai sutriuškinta, žuvo 86 žmonės, iš jų 17 vaikų. – Vertėjo pastaba]
- Žr. mano straipsnį leidinyje: Pilgrimage / Eds. William H. Jr. Swatos and Luigi Tomasi. - London: Praeger, 2002. - P. 143; taip pat: Berger, Peter L. Min. veik. - P. 101.
- Corrington, Robert S. Nature's Religion. - Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 1997. - P. 2.
- Berger, Peter L. Min. veik. - P. 168.
- York, Michael. The Emerging Network: A Sociology of the New Age and Neo-Pagan Movements. - P. 29.
- Corrington, Robert S. Min. veik. - P. 166.
- Berger, Peter L. Min. veik. - P. 51, 92.
- [Turint omeny, kad žodis *radikalus* pažodžiui kaip tik ir reiškia „šaknis“: iš lotynų *radix* „šaknis“. – Vertėjo pastaba.]